

ПІДРОБКА ЗОЛОТИХ МОНЕТ В УКРАЇНІ У ХІХ – на початку ХХ ст.

Андрій Бойко-Гагарін

THE GOLD COINS COUNTERFEITING IN UKRAINE IN XIX – THE BEGINNING OF XX CENTURIES

Andrii Boiko-Gagarin

The problem of the money counterfeiting in Russian Empire has long been out of sight of the scientists, in Ukraine doesn't exist any single comprehensive work devoted to the study of this problem. In the period of the Russian Empire rule in Ukraine, the counterfeiting of gold coins acquires its own features and tendencies. This article introduces into the scientific circulation the materials of the state historical archives criminal cases, newspapers and museum collections related to the falsification of the gold coins in Ukraine. During the XVIII century the gold coins were little known to the public, that's why the cases of falsification of them through the historical sources are unknown. Before the middle of the XIX century the counterfeiting of the foreign gold coins was widespread. The traditional crime was clipping of the gold and silver coins, which was also fixed in the studied period. In the late 18th and early 19th centuries, due to the small number of Russian gold coins in the circulation, the counterfeiters used foreign Holland ducats and Ottoman mahmudis as a model. Counterfeiting of the Russian gold coins has been known since the middle of the 19th century. False semi-imperials are known from Ukrainian finds, although analysis of the sources indicates their potential importation from the Baltic provinces, where they were probably manufactured.

With the introduction of the gold standard in Russian Empire, the new coins are rapidly gaining a high popularity. Extensive use of the new gold coins leads to the falsification of almost the entire line of the denominations. Even the rarest gold coin of 7 rubles and 50 kopecks, minted only in 1897, was identified in Zhytomyr. Counterfeits of the gold coins also came to the Ukrainian provinces from the neighboring regions, as in 1911 the fact of importation of the counterfeit imperials was revealed from Nakhichevan.

The First World War has radically changed the principles of the money circulation in Ukraine. The huge expenses and the financial crisis led to a «coin hunger», the use of money substitutes and speculation with small coins. The gold coins were purposefully withdrawn from the population in exchange for paper banknotes. We suggest that the known today specimens of the counterfeit coins made for the loss of the money circulation could have been made during the financial crisis of the WWI.

Keywords: Russian Empire, Austro-Hungarian Empire, counterfeiting, fraud cheatings, money circulation, fantasy technologies, sales of counterfeits.

Висвітлення проблеми фальшивомонетництва в Україні довгий час залишалось поза увагою наукових пошуків нумізматів, дослідження цього питання з ще дорадянських часів не розглядалось у перспективах розвитку вітчизняної нумізматики. На сьогоднішній день із розсекреченням архівних фондів та підвищення цікавості дослідників до найрізноманітніших проблем в історії України стало можливим якісне наукове дослідження та висвітлення питання підробки грошей в Україні в імперську добу.

Проблеми фінансової історії України у складі Російської імперії комплексно досліджено у багатогранних публікаціях професора В. Орлика, визначивши стан та основні тенденції роз-

витку державних фінансів (Орлик В., Орлик С. 2019, с. 5–27; Орлик В. 2008, с. 187–195), а також ґрунтовно висвітлюючи основні теоретико-методологічні (Орлик В. 2011-а, с. 96–108) та джерелознавчі проблеми (Орлик В. 2011-б, с. 98–110). Окрему увагу вченим приділено вивченню питання фіскальної політики російського царату в Україні (Орлик В. 2008; Орлик В. 2007; Орлик В. 2004, с. 224–239).

Проблему фальшування грошових знаків в Російській імперії в українській історичній науковій історіографії вивчались В. Коцуром (Kotsur, Voiko-Gagarin 2019), професором С. Орлик (Орлик С. 2018, с. 51–54; Орлик, Бойко-Гагарін 2017) та А. Бойко-Гагарінім (Бойко-Гагарін 2017, с. 57–68; Бойко-Гагарін 2016, с. 103–109; Бойко-Гагарін 2020-а, с. 55–63; Бойко-Гагарін 2020, с. 27–34).

Метою цієї статті є введення у науковий обіг та аналіз процесу фальшування золотих монет в Російській імперії.

Грошова система Російської імперії з усіма своїми основними елементами виникла та почала розвиватись у період з 1700 по 1704 рр. із проведенням грошових реформ Петром I (Спаский 1970, с. 171). Протягом всього XVIII ст. вводились та виводились найрізноманітніші монетні номінали, проводились реформи з перекарбування монет, частково побутували іноземні монети, вдосконалювались елементи захисту, крупні срібні рублеві монети почали зображати деталізовані портрети, зародилась та втілилась в життя десяткова грошова система. Емісія золотих монет з середини XVIII століття відбувалась достатньо спорадично, широкому загалу рідкісні золоті монети – червінці (10 руб.) та пів-імперіали (5 руб.) (Шуст 2009, с. 197) були мало відомі. Нами не виявлено згадок про відробку золотих імперіалів та пів-імперіалів у XVIII столітті, окрім введеного у науковий обіг покритого позолотою мідного червінця 1768 року часу правління Катерини II з колекції Національного музею історії України, який, скоріше за все, є жіночою прикрасою «дукачем», аніж підробкою для збитку грошового обігу (рис. 1) (Бойко-Гагарін 2019-а, с. 14–15).

Рис. 1. Російська імперія, Катерина II, червінець 1768 року. Мідь, позолота. Вага 11,62 г. Колекція Національного музею історії України. Інв. № АУ-1270.

20 червня 1810 р. владою було опубліковано Маніфест, який визнавав основою монетної системи срібний рубль, коли в 1 руб. мало міститись 4 золотника, 21 доля чистого срібла. Розмін срібного рубля відбувався на мідну монету, на рівні з якою курсувала також і срібна монета крупніших номіналів. Наступного року відновилось і карбування золотих монет (ДАОО, ф. 88, оп. 1, спр. 48, арк. 99–100). Цікавим є те, що на законодавчому рівні було закріплено класифі-

кацію державних монет на банкові (1 руб. та 50 коп.) та обігові (20, 10 та 5 коп.), окремо виділялась мідна монета. І. Кауфманом вдало відмічено, що при цьому законодавчому визначенні не лишилось місця для золотої монети, хоча її карбування у 1817 р. було відновлено з появою монети номіналом у 5 руб. Поява такої монети суперечила також і тій ідеї, за якої розпочавши карбування золотої монети з іншою назвою (наприклад: імперіал, червінець тощо), зберіглась би можливість змінювати його курсове співвідношення до рубля, натомість розуміння імперіалу як 10 руб. та півімперіалу – як п'яти рублів збереглись фактично до розпаду імперії (Кауфман 1910, с. 181–182). У Монетному Уставі 1857 р. законодавчо відновлено наявність золотої монети в країни, хоча відношення рубля і полтіни до банкових монет лишається (Свод Законів ... 1875, с. 12).

Маніфестом від 1 червня 1839 р. кредитні білети прирівнюються виключно до срібної монети (Кауфман 1910, с. 205), залишаючи золото на другорядному плані. Припускаємо, цим можна пояснити відносно незначну кількість відомих підробок золотих монет у ХІХ ст. Традиційними злочином проти грошової маси було *обпилювання монет* різними способами, що до періоду пізнього Нового часу прирівнювався до фальшивомонетництва (Бойко-Гагарин 2017, с. 49–50). Так, у 1843 р. в м. Одесі виявлено обпилені по краю золоті монети легкої ваги (ДАОО, ф. 1, оп. 153, спр. 7).

До середини ХІХ століття частіше побутувала підробка срібних російських монет середніх номіналів, фальсифікати золотих монет зазвичай були за прототипом іноземних: османських махмудій (АНРМ, ф. 38, оп. 1, спр. 129) чи голландських дукатів (Бойко-Гагарин 2019-b, с. 53–55). Фальшиві російські золоті монети стають широко відомі вже з середини ХІХ століття. При облаштування гавані на Оболоні у 1897 р. знайдені 37 срібних рублів Катерини ІІ та фальшивий імперіал зразка 1854 р. Справжні три мідні коп. ХІХ ст. були повернуті рядовому Микиті Матвеєву, який знайшов ці монети (ДАКО, ф. 1, оп. 45, спр. 712).

23 серпня 1862 р. за підробку пів-імперіалів був запідозрений Шансе Абелович Одомичеря, мешканець м. Володимира Волинської губ., який пояснив, що гроші отримав у м. Мінську від єврея Пінхуса Шаца в сумі 150 руб. (30 монет номіналом по 5 руб. – пів-імперіалів) на закупівлю товарів, а повернув наче вже з наявними серед грошей підробками (ДАВоО, ф. 361, оп. 1, спр. 1563, арк. 61–61 зв.). Слід зазначити, що підробки золотих 5 рублевих монет зразка 1830–1860-х рр. є рідкісними у знахідках України, прикладом може бути їх зразок з колекції Національного музею Литви (рис. 2), а отримання грошей з м. Мінську вказує на північний шлях побутування такого роду фальсифікатів. 20 травня 1896 р. «Галичанин» повідомляє про затримання у м. Варшаві великої кількості фальшивих пів-імперіалів, які були виготовлені у високій якості та відрізнялися лише за дзвоном (Галичанин 1896, с. 3).

Рис. 2. Підробка 5 руб. монети зразка 1847–1858 рр.
Колекція Національного музею Литви. Inv. nr. N 20386.

21 лютого 1864 р. за дорученням Київського військового, Подільського та Волинського генерал-губернатора слідчим по справі виникнення у м. Києві фальшивих рублевих та 5 руб. монет доручено звернутись до Піклувальника Київського учбового округу з проханням здійснити в Університеті Св. Володимира їх хімічний аналіз для визначення з якого роду металу виконано вилучені у єврея підозрілі монети та зливков металу. Відправлені монети та речові докази в окремо пронумерованих пакетах з проханням повернути їх після проведення аналізу (ЦДІАК, ф. 707, оп. 30, спр. 2, арк. 49). Таким чином, фальшиві золоті пів-імперіали відомі в Київщині, але факти затримання фальшивомонетників із подібними монетами у Мінську та зберігання такого зразка у музеї в Литві вказує на потенційне завезення їх із балтійських губерній, де вони імовірно виготовлялись.

У 1892 р. під керівництвом міністра фінансів С. Вітте розпочинається процес підготовки до нової грошової реформи, що заклала в основу грошової системи золотий рубль, від 8 травня 1895 р. було дозволено розраховуватись золотими монетами. В процесі підготовки реформи здійснюється невдала спроба зв'язати російську грошову систему із французькою. Нездійсненням залишився спеціальний проект 1895 р. емісії паритетних французьким франкам російських «русів» (Спасский 1970, с. 236). Для потреб нової грошової реформи було необхідним накопичення значної кількості срібних та золотих грошей, що було досягнуто у 1897 р. Для збільшення використання серед населення золотої монети було дозволено сплачувати нею гербові збори. 24 травня того ж року установам Державного банку було дозволено здійснювати купівельні операції із золотою монетою по курсу, встановленому Міністром Фінансів. При цьому золоті монети приймалися по номінальній ціні, позначеній на їх полі. Натомість кредитними білетами було встановлено курс 7 руб. 50 коп. за півімперіал (або за 5 руб.), а також 15 руб. кредитними білетами за імперіал золотом. Маніфестом від 3 січня 1896 р. було встановлено повний перехід на золотий стандарт, карбування монет номіналом 5 руб. (або 1/3 імперіалу) суттєво збільшено, основною грошовою одиницею став золотий рубль, рівний 17,424 долям чистого золота (Васюков 1993, с. 14). Для підвищення довіри населення до нової золотої монети (меншого діаметру за попередні 5 руб.) окрім вільного обміну монети на золото Міністром Фінансів було запропоновано виплачувати нею оклади державним службовцям (ДАМО, ф. 480, оп. 1, спр. 116, арк. 3 зв.). У 1898 р. почали карбувати золоту монету номінальною вартістю 10 руб. Імперіали та півімперіали старої емісії продовжували курсувати в грошовому обігу, цінуючись в півтора рази дорожче нових золотих монет (Васюков 1993, с. 14).

З появою нової золотої монети її популярність стала стрімко зростати та відповідно – з'явилися підробки практично всіх номіналів золотих монет. Зразком для фальшивомонетників стала також найбільш рідкісна золота монета часів правління імператора Миколи II Романова – *7 руб. 50 коп.*, що карбувалась лише у 1897 р. Про спробу збуту євреем Б. Остринським монет номіналом 7 руб. 50 коп. у м. Житомирі у крамниці по вул. Полтавська, бажаючи придбати пляшку горілки, повідомляє «Петербургская Газета» 31 березня 1898 р. (Петербургская Газета 1898, с. 4) Не залишився поза увагою і найбільший номінал обігових золотих монет – *15 руб.* Так, у 1907 р. у газеті «Киевлянин» повідомлено про затримання Павла Чернявського та його спільницю Анастасію Кириченко із підробленими 15 руб. (Киевлянин 1907, с. 3) Можливо, що в газеті допущено помилку і було вилучено 15 монет номіналом по 1 руб., але вказівки на метал не зазначено, що могло б конкретизувати зразок підробки монети.

Фальшиві російські монети загальнодержавного зразка, в тому числі підроблені золоті 10 руб. з високою імовірністю, виявлені на території Польщі, збережено у зібранні Національного музею у Варшаві (рис. 3) (Бойко-Гагарін 2020, с. 110–115). Відсутність у фондovій документації музею свідчень про їх надходження наштовхує на думку про потрапляння їх до колекції музею, як окремого приватного зібрання невідомого походження.

Іноколи могло статись і так, що в процесі соціальної реакції на викриття фальшивомонетників могли постраждати і невинні особи. Так у 1905 р. населення м. Іллінці Липовецького повіту здійснило погром на маєток майстра монетної справи Альтмана Шмуклера, жорстоко побивши

всіх членів його сім'ї та розбивши в його домі весь посуд та меблі, вважаючи, що саме він є організатором виготовлення розповсюджених в районі фальшивих срібних рублевих та золотих 5 руб. монет, 66 зразків яких було виявлено на даху І. П. Хмельницького, якого і заарештували за підозрою у фальшивомонетництві (Вейсман 1905, с. 6).

Рис. 3. Російська імперія. Тогочасна підробка 10 руб. зразка 1899 р. Національний музей у Варшаві. Інв. № NPO 169855; вага 4,76 г; розмір 22,74 мм.

Часто підробка золотих монет відбувалась паралельно зі срібними. 1 грудня 1910 р. Київський окружний суд виніс вирок мешканцю м. Хабне Радомишльського повіту (нині с. Поліське, Поліського р-ну Київської обл. – Б-Г. А.) – Шаю Хаймову-Шмулеву Вайнерману (рис. 4) за підробку золотих 5 руб., а також срібних рублів та 50 коп. монет (ДАКО, ф. 7, оп. 5, спр. 1331, арк. 3). Можна припустити, що початок фальшивомонетної діяльності розпочинався з виготовлення срібних монет середнього номіналу – 20 чи 50 коп., а при тривалому не викритті зловмисників і отримання ними певного досвіду – починалась підробка золотих монет.

Рис. 4. Шая Вайнерман – підроблювач золотих 5 руб. під час слідства у м. Києві. 1902 р.

Відлуння діяльності фальшивомонетників в Україні виявлено дослідниками у сусідньому від Катеринославської губ. регіоні – Облaсті Війська Донського. В м. Нахичевань-на-Дону про випадки виявлення та затримання фальшивомонетників повідомляли губернатору Катеринославської губ. (Батиев, Саркис 2018, с. 12). 25 січня 1911 р. керівнику Катеринославського губернського жандармського управління було надіслано повідомлення, що згідно даних агентурної розвідки, у поселення м. Єнакієве має прибути із м. Нахичевані деякий громадянин на прізвище Кононенко, якого і було затримано, виявивши у підкладці на грудях в його піджаку фальшиві 10 руб. та дві срібні 1 руб. монети, які той підготував для збуту серед селян на місцевих ярмарках (ЦДІАК, ф. 313, оп. 2, спр. 2580, арк. 1–13в.). Таким чином ми бачимо, що діяльність фальшивомонетників часто набувала досить широких географічних меж по виготовленню та збуту нелегальної продукції, стаючи міжрегіональною, а інколи – міжнародною. 12 грудня 1911 р. Вінницький окружний суд виніс вирок фальшивомонетнику Янкелю Аронову, що підробляв виключно золоті обігові монети – номіналом 5 та 10 руб., 4 листопада винного було відправлено у Літинську тюрму (ДАВіО, ф. Д-192, оп. 3, спр. 64, арк. 23в.). За збутом фальшивих монет номіналом у 10 та 5 руб. були затримані персидські піддані у м. Лубнах, у яких виявлено монет на суму 5000 руб. (Киевские Вести 1909, с. 4).

Напередодні Першої Світової війни грошову систему Російської імперії впевнено можна було охарактеризувати як процвітаючу, володіючи надзвичайно широким номінальним рядом монет: мідних номіналом $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, 1, 2, 3 та 5 коп., срібних 5, 10, 15, 20, 25, 50 коп. та 1 руб., а також золотих 3 та 5 руб., 7 руб. 50 коп., 10 та 15 руб. (Шуст 2009, с. 209). На 1 січня 1914 р. грошова система була стабільною, кредитні білети забезпечені на 100% золотим запасом (Васюков 1993, с. 16). Зі вступом Російської імперії до Першої світової війни настає новий етап грошового обігу в Україні. Пануюча до початку війни система золотого монометалізму із вільним обміном кредитних білетів на золото зазнала краху. 27 липня 1914 р. імператор Микола II видав наказ про заборону обміну кредитних білетів на золоту монету. Наслідком цього став «монетний голод», або зникнення розмінної монети з обігу. Відчуваючи кризові явища в економіці імперії, населення вимушено тезаврує накопичені статки, підприємливі міняйли постійно намагались виміняти у населення золоті монети на кредитні білети, пропонуючи суттєвий лаж. Про скупку золота повідомляють газети (мовою оригіналу): «По захолустным деревням и селениям уже прокатилась волна особого рода менял. Менялы эти обратили свое внимание на тех казаков, крестьян и инородцев, у которых, по их мнению, есть припрятанные в кубышку сбережения, главным образом золотые монеты. Сначала за 100 р. золотых давали 105–110 руб. бумажками, за последнее время давали уже по 120 р. за 100. Для того, чтобы имеющие золотые деньги были более покладисты, пустили в народ слух, что после войны золотые деньги в обращение не пойдут, и тот, у кого они окажутся, будет наказан» (Вечерняя Газета-а, 1916, с. 2). Інколи лаж досягав 75% вище номінальної ціни монет (Черниговское Слово, 1915, с. 3). Для залучення коштів у золотій монеті у Києві ологошено про можливість купівлі без черги залізничних квитків при оплаті золотою монетою (Киевская Мысль, 1915, с. 3).

Ускладнила ситуацію і політика уряду з примусового вилучення золотих та срібних монет, проведення обшуків, конфіскації. Так, 20 березня 1916 року в Києві було конфісовано золоті монети: «Когда они подъезжали к Киеву, свекор несколько раз пытался соскочить с поезда, мотивируя это обстоятельство тем, что у него хотят отнять деньги. При обычке в кармане свекра обнаружили 439 руб. 55 к., из которых на 265 р. золотых монет 10-рублевого достоинства. Золото у него было отобрано жандармской полицией, а вместо него выданы кредитные билеты» (Вечерняя Газета-б, 1916 г, с. 3). Зростаючі видатки на ведення війни спричинили до падіння курсу рубля та відсутності забезпечення кредитних грошей.

Грошовий обіг в часи Першої світової війни набув своїх особливостей та кардинально змінився, порівняно із довоєнним. Через нестачу дрібної монети в обігу з'явилися грошові сурогати, за домовленістю при дрібних угодах в оплату приймали також поштові та гербові марки (Киевская Мысль, 1915, с. 2). З одної сторони, золоті монети були ще більш привабливими в

таких умовах, але тягнуло за собою додатковий ризик – штраф за їх зберігання за неможливості обміняти у касі навіть на кредитні білети – досвідчені касири одразу виявили б підробку. Але поза тим з високою імовірністю можна припустити, що значна кількість відомих на сьогоднішній день підробок монет Російської імперії для збитку грошового обігу могли бути виготовленими в часи «монетного голоду» воєнного часу (Орлик, Бойко-Гагарін 2017, с. 143–164).

Таким чином ми можемо зробити висновок про особливості фальсифікації золотих монет в Україні в часи Російської імперії. У XVIII столітті золоті монети були мало відомі населенню, тому випадків фальсифікації в матеріалах історичних джерел нам невідомо. В цей час поширення набуває підроблена іноземна золота монета.

Підробка золотих російських монет відома з середини XIX століття. Фальшиві пів-імперіали відомі в знахідках України, хоча аналіз джерел вказує на потенційне завезення їх із балтійських губерній, де вони імовірно виготовлялись.

Із введенням у Російській імперії золотого стандарту, нові монети стрімко набувають популярності, що призводить до фальсифікації практично всього номінального ряду. Не стала винятком і найбільш рідкісна золота монета номіналом 7 рублів 50 копійок, що карбувалась лише у 1897 році, підробка якої була виявлена в Житомирі. Згідно даних джерел, фальшивомонетниками зазвичай не фальсифікувалась лише виключно золота монета, незаконні процеси відбувались із використанням паралельно також і срібних обігових монет.

Діяльність фальшивомонетників часто набувала досить широких географічних меж по виготовленню та збуту фальшивих золотих монет, стаючи міжрегіональною, а інколи – міжнародною.

Із вступом Російської імперії у Першу Світову війну процвітаючи та повністю забезпечення грошова система зазнає краху, золоті та срібні монети примусово обмінюються у населення на потреби війни. Імовірно, в час «монетного голоду» активізується підробка власне ставши дефіцитними монет, в тому числі і золотих.

Список джерел та літератури

Архівні документи

Arhiva Națională a Republicii Moldova, Національний архів республіки Молдова, м. Кишинів, Молдова. (ANRM). Фонд. 38. Бессарабський обласний карний суд (м. Кишинів). Опис. 1. Справа. 129. Справа про звинувачення у виготовленні фальшивої золотої турецької монети мешканців с. Окітаневського Лейдера, Лейбовича, Іцика Абрамовича та ін. Рік 1821. 462 арк.

Державний архів Вінницької обл. (ДАВіО). Фонд Д-192. Прокурор Вінницького окружного суду. Опис 3. Справа 64. Провадження прокурора Вінницького окружного суду по справі Гройсберга, звинувачуваного у підробці грошей. 1911-1916 рр. Арк. 2зв.

Державний архів Волинської обл. (ДАВоО). Фонд 361. Луцький повітовий суд. Опис 1. Справа 1563. Про стягнення грошового штрафу з селян с. Ницовського за розповсюдження фальшивих грошей. Рік 1860. Арк. 61–61зв.

Державний архів Київської обл. (ДАКО). Фонд 1. Київське губернське правління. Опис 45. Справа 712.

Державний архів Київської обл. (ДАКО). Фонд 7. Київське тюремне відділення. Опис 5. Справа 1331. Про висилку на каторгу міщанина Вайнермана за підробку золотих та срібних монет. Рік 1911–1912. Арк. 3.

Державний архів Миколаївської обл. (ДАМО). Фонд 480. Пристав 1-ої Адміралтейської частини м. Миколаєва Херсонської губернії. Опис 1. Справа 116. Циркуляр МВС про впровадження в народний обіг золотої монети. Рік 1896. Арк. 3зв.

Державний архів Одеської обл. (ДАОО). Фонд 1. Управління Новоросійського та Бессарабського Генерал-Губернатора. Опис 153. Справа 7. Про появу в обігу золотої монети легкої ваги. Рік 1843.

Державний архів Одеської обл. (ДАОО). Фонд 88. Одеська портова митниця. Опис. 1. Справа 48. Про відновлення тиснення золотих монет. Рік 1817. Арк. 99–100.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ. (ЦДІАК). Фонд 313. Катеринославське губернське жандармське управління, м. Катеринослав. Опис 2. Справа 2580. Повідомлення пристава

Петрівських заводів про збут фальшивих грошей у Бахмуті. Рік 1911. Арк. 1–13в.
Центральний державний історичний архів України, м. Київ. (ЦДІАК). Фонд 707. Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ. Опис 30. Справа 2. Справа канцелярії Г. Піклувальника Київського учбового округу з перепискою про різні предмети, що здійснювалась протягом 1864 року. Рік 1864. Арк. 49.

Газети

В поисках золота. Вечерняя Газета. № 1011. Суббота, 19 марта. Киев, 1916, с. 2.
Исчезновение разменной монеты. Черниговское Слово. № 2495. 18 августа. Чернигов, 1915, с. 3.
Монетный голод. Киевская Мысль. № б/н. Пятница, 11 сентября. Киев, 1915, с. 2.
Отобрание золота. № 1012. Воскресенье, 20 марта. Киев, 1916 г., с. 3.
Поддельные полуимпериалы. Галичанин. Ч. 101. 8 (20) мая. Львов, 1896, с. 3.
Привлечение золота. Киевская Мысль. № 222. Среда, 12 августа. Киев, 1915, с. 3.
Сбытчик фальшивых полуимпериалов. Петербургская Газета. № 88. 31 марта. Санкт-Петербург, 1898, с. 4.
Сбытчики фальшивых монет. Киевлянин. № 288. Киев, 1907, с. 3.
Фальшивомонетчики. Киевские Вести. № 214. 12 (25) августа. Киев, 1909, с. 4.

Музейні колекції

Национальный музей истории Украины. Російська імперія, Катерина II, червінець 1768 року. Інв. № AU-1270.
Национальный музей Литвы. Російська імперія. Тогочасна підробка монети 5 руб. зразка 1847–1858 рр. Інв. № N 20386.
Национальный музей у Варшаві. Російська імперія. Тогочасна підробка 10 руб. зразка 1899 р. Інв. № NPO 169855.

Література

GRIMALAUSKAITE, D., 2016, Remecas E. Pinigai Lietuvoje. Vilnius.
KOTSUR, V., BOIKO-GAGARIN, A., 2019, Napoleon Russian forged assignations in Naddniproianshchyna (over Dnipro land). East European historical bulletin. Issue 11. Drohobych, p. 66–77. DOI: 10.24919/2519-058x.11.170701.
БАТИЕВ, Л., САРКИС, К., 2018, К вопросу о фальшивомонетничестве в российской провинции (Нахичевань-на-Дону, середина XIX с.). Вестник Нижегородской академии МВД России. № 2 (42). Нижний Новгород.
БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2019, Подделки денежных знаков XIX–XX века в собрании Национального исторического музея Республики Беларусь. Банковский вестник. № 12 (677). Минск: Национальный банк Республики Беларусь, 53–55.
БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2017, Половина матрицы фальшивомонетчика для подделки рубля Николая II Романова. Банковский вестник. № 12 (653). Минск, 57–68.
БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2016, Фальсификация монет и банкнот в Польше до 1917 года по материалам украинской газетной периодики. Studia I Materialy «Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice». № 1. Bialystok, 103–109.
БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2017, Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени. Киев: «Украинская конфедерация журналистов», 49–50.
БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2020, Особливості лінгвістичної термінології щодо фальшивомонетників в Російській та Австро-Угорській імперії у XIX – поч. XX ст. Етнічна історія народів Європи. Випуск 60. Київ, с. 55–63. DOI: 10.17721/2518-1270.2020.60.06
БОЙКО-ГАГАРИН А. С., 2019, Позолочений червінець Катерини II із зібрання НМІУ. Нумізматика і Фалеристика. № 1. Київ, 14–15.
БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2020, Тогочасні підробки монет Російської імперії у зібранні Національного музею у Варшаві. Речі і образи: матеріали конференції «Спеціальні історичні дисципліни в контексті «речового» та «візуального» поворотів європейської гуманітаристики» (4 жовтня 2019 р., м. Київ). Відпов. ред. Ольга Ковалевська; упоряд. Світлана Блашук, Геннадій Боряк, Ольга Ковалевська. Київ: Ін-т історії України Національної академії наук України, 110–115.
БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2020, Шахрайство навколо фальшивомонетництва у Російській та Австро-Угорській імперіях у XIX–XX ст. Етнічна історія народів Європи. Випуск 61. Київ, 27–34. DOI: 10.17721/2518-1270.2020.61.03

- ВАСЮКОВ, А. И., 1993, Бумажные деньги России и СССР / А. И. Васюков, В. В. Горшков, В. И. Колесников, М. М. Чистяков. СПб: Политехника.
- ВЕЙСМАН, Л., 1905, Клад фальшивых монет. Киевские Новости. № 70. 25 марта (7 апреля). Киев, с. 6.
- КАУФМАН, И. И., 1910, Серебряный рубль в России от его возникновения до конца XIX века. Записки нумизматического отделения Императорского русского археологического общества. Под ред. М. Г. Деммени. Том II. Вып. I–II. С.-Петербург: Типо-Литография Б.М. Вольфа, 181–182.
- ОРЛИК, В. М., 2011, Державні фінанси Російської імперії першої половини XIX ст.: стан та основні тенденції. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Вып. 30. Ізмаїл, 96–108.
- ОРЛИК, В. М., 2008, Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії у першій половині XIX ст. Український історичний журнал. № 5, 187–195.
- ОРЛИК, В. М., 2008, Податкова політика уряду Російської імперії в кінці XVIII – середині XIX ст.: автореф. дис. ... доктора іст. наук. Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди. – К., 36 с.
- ОРЛИК, В. М., 2007, Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД., 631 с.
- ОРЛИК, В. М., 2004, Проблеми історії податкової політики Російської імперії в українському селі кінця XVIII – початку XX ст. в «аграрній» історіографії. Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей). Випуск 27. К.: Інститут історії НАН України, 224–239.
- Орлик, В. М., 2011, Фонди міністерства фінансів у Російському державному історичному архіві. Студії з документознавства, архівознавства та спеціальних галузей історичної науки. Вип.1. Кіровоград: КНТУ, 98–110.
- ОРЛИК, В. М., ОРЛИК, С. В., 2019, Теоретико-методологічні та джерелознавчі проблеми економічної історії України. Універсум історії та археології. Том 2 (27). Вип 2. Дніпро, 5–27.
- ОРЛИК, С. В., БОЙКО-ГАГАРИН, А. С., 2017, Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни. Український нумизматичний щорічник. Переяслав-Хмельницький. № 1, 143–164.
- ОРЛИК, С. В., 2018, Российские фальшивые кредитные билеты в Галиции в годы Первой мировой войны. Банкаўскі Веснік. Минск, (2), 51–54.
- Свод Законов Российской империи, издания 1857 года. Том Седьмой. Уставы монетный, горный и о соли. Санкт-Петербург: Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1875.
- СПАССКИЙ, И. Г., 1970, Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк. Изд. 4. Ленинград: Аврора.
- ШУСТ, Р. М., 2009, Нумізмати́ка. Історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Навч. пос. 2-ге вид. Київ: Знання, 209.

References

- BATIEV, L. & SARKIS, K., 2018, K voprosu o fal'shivomonetnichestve v rossiiskoi provincii (Nahichevan'-na-Donu, seredina XIX s.) [To the question of counterfeiting in the Russian province (Nakhichevan-on-Don, the mid-19th century)]. Vestnik Nizhegorodskoi akademii MVD Rossii. [Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia]. 2 (42). 12. [In Russian].
- BOIKO-NAHARIN, A. S., 2019, Pozolochenyi chervinets Kateryny II iz zibrannia NMIU [The gold plated chervinets of Catherine II from the collection of NMUH]. Numizmatyka i Falerystyka. 1. 14–15. [In Ukrainian].
- BOIKO-NAHARIN, A. S., 2020, Shakhraistvo navkolo falshyvomonetnytstva u Rosiiskii ta Avstro-Uhorskii imperiakh u XIX–XX st. [The cheatings with the money counterfeiting in Russian and Austro-Hungarian Empires in XIX – the beginning of XX cent]. Etnichna istoriia narodiv Yevropy. [Ethnic history of European nations]. Kyiv. (61), 27–34. DOI: 10.17721/2518-1270.2020.61.0. [In Ukrainian].
- BOIKO-NAHARIN, A. S., 2020, Osoblyvosti lnhvistychnoi terminolohii shchodo falshyvomonetnykiv v Rosiiskii ta Avstro-Uhorskii imperii u XIX – poch. XX st. [Features of the linguistic terminology regarding counterfeiters in Russian and Austro-Hungarian Empires in XIX – the beginning of XX century]. Etnichna istoriia narodiv Yevropy. [Ethnic history of European nations. Kyiv. (60), 55–63. DOI: 10.17721/2518-1270.2020.60.06. [In Ukrainian].
- BOIKO-NAHARIN, A. S., 2020, Tohochasni pidrobky monet Rosiiskoi imperii u zibranni Natsionalnoho muzeiu u Varshavi [The old forgeries of the Russian Empire coins in the collection of the National Museum in Warsaw]. Abstract of papers: Rechi i obrazy: materialy konferentsii «Spetsialni istorychni dystsyplyny v konteksti «rechovoho» ta «vizualnoho» povorotiv yevropeiskoi humanitarystyky. [Institute of History. Epy things and images: Abstracts of papers: «Special Historical Disciplines in the Context of epy «Material» and «Visual» turns of the European humanities»], 110–115. [In Ukrainian].
- BOJKO-GAGARIN, A. S., 2017, Fal'shivomonetnichestvo v Central'noi i Vostochnoi Evrope v epokhu

- Srednevekov'ia i rannego Novogo vremeni [The coincounterfeiting in Central and Eastern Europe in the Middle age and early Modern time]. Kiev: Ukrainskaia konfederatsiia zhurnalistov. [In Russian].
- BOJKO-GAGARIN, A. S., 2019, Poddelki denezhnyh znakov XIX–XX veka v sobranii Natsional'nogo istoricheskogo muzeia Respubliki Belarus' [Money counterfeits of the 19th – 20th centuries in the collection of the National Historical Museum of the Republic of Belarus]. Bankovskii vestnik. 12 (677), 53–55. [In Russian].
- BOJKO-GAGARIN, A. S., 2017, Fal'sifikacija monet i banknot v Pol'she do 1917 goda po materialam ukrainskoi gazetnoi periodiki [Falsification of coins and banknotes in Poland until 1917 according to the materials of the Ukrainian newspaper periodicals]. Abstract of papers: Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice [The numismatic forum, money and mints], 103–109. Bialystok. [In Russian].
- BOYKO-GAGARIN, A. S., 2017, Polovina matrytsy falshivomonetchika dlya poddelki rublia Nikolaiia II Romanova [Half of the counterfeiter's mold to fake the rouble of Nikolai II Romanov]. Bankovskiy vestnik [The Banking Bulletin]. Minsk, 12(653), 57–68. [In Russian].
- GRIMALAUSKAITE, D. & REMECAS, E., 2016, Pinigai Lietuvoje [The Lithuanian money]. Vilnius. [In Lithuanian].
- KAUFMAN, I. I., 1910, Serebrjanyi rubl' v Rossii ot ego vozniknoveniia do kontsa XIX veka [Silver rouble in Russia from its occurrence to the end of the XIX century]. Zapiski numizmaticheskogo otdeleniia Imperatorskogo russkogo arheologicheskogo obshchestva. Vol. II. Ed. I–II. S.-Peterburg: Tipo-Litografija B.M. Vol'fa. [In Russian].
- KOTSUR, V. P. & BOJKO-GAGARIN, A. S., 2019, Napoleon russian forged assignations in Naddniprianshchyna (over Dnipro land). East European historical bulletin. (11). 66–77. DOI: 10.24919/2519-058x.11.170701. [In English].
- ORLIK, S. V., 2018, Rossiiskie fal'shivye kreditnye bilety v Galicii v gody Pervoj mirovoi voiny [Russian fake credit tickets in Galicia during the First World War]. Bankauski Vesnik, 2, 51–54. [In Russian].
- Orlyk, S. V. & Boiko-Haharin, A. S., 2017, Falshyvomonetnytstvo v Ukraini v roky Pershoi svitovoi viiny [Money counterfeiting in Ukraine during the WWI]. Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk [The Ukrainian Numismatic Annual], (1), 143–164. [In Ukrainian].
- ORLYK, V. M. & ORLYK, S. V., 2019, Teoretyko-metodolohichni ta dzhereloznavchi problemy ekonomichnoi istorii Ukrainy [Theoretical-methodological and source problems of economic history of Ukraine]. Universum istorii ta arkeolohii. [Universum of history and archeology]. Vol. 2 (27). Ed. 2. Dnipro, 5–27. [in Ukrainian].
- ORLYK, V. M., 2004, Problemy istorii podatkovoi polityky Rosiiskoi imperii v ukrainskomu seli kintsia XVIII – pochatku XX st. v «ahrnarii» istoriohrafii [The problems of the history of the tax policy of the Russian empire in the Ukrainian suburb in the end of the XVIII – the beginning of the XX cent in the «agricultural» historiography]. Istoriiia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty [The history of Ukraine. Unknown names, events and facts]. (27), 224–239. [In Ukrainian].
- ORLYK, V. M., 2007, Podatkova polityka Rosiiskoi imperii v Ukraini v doreformnyi period: monohrafiia [Tax policy of the Russian Empire in Ukraine in pre-reform period: a monograph]. Kirovohrad: Imeks-LTD. [In Ukrainian].
- ORLYK, V. M., 2008, Podatkova polityka uriadu Rosiiskoi imperii v kintsii XVIII – seredyni XIX st. [The Tax policy of the government of the Russian Empire in the late XVIII – mid XIX centuries]. (Extended abstract of Doctor's thesis). 36 p. [In Ukrainian].
- ORLYK, V. M., 2008, Metodolohichni aspekty doslidzhennia problem podatkovoi polityky v ukrainskykh huberniiakh Rosiiskoi imperii u pershii polovyni XIX st. [The methodological aspects of the study of tax policy issues in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the first half of the XIX century]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian Historical Journal]. 5, 187–195. [In Ukrainian].
- ORLYK, V. M., 2011, Fondy ministerstva finansiv u Rosiiskomu derzhavnomu istorychnomu arkhivi [The funds of the Ministry of Finance in the Russian state historical archives]. Studii z dokumentoznavstva, arkhivoznavstva ta spetsialnykh haluzei istorychnoi nauky. [The documentological, archival studies and the special branches of the historian science]. (1), 98–110. [in Ukrainian].
- ORLYK, V. M., 2011, Derzhavni finansy Rosiiskoi imperii pershoi polovyni XIX st.: stan ta osnovni tendentsii [The state finances of the Russian Empire in the first half of the XIX century: the condition and main tendencies]. Naukovi visnyk Izmail'skoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu [The science bulletin of the Izmail state university of humanities]. (30), 96–108. [In Ukrainian].
- SHUST, R. M., 2009, Numizmatyka. Istoriiia hroshovoho obihu ta monetnoi spravy v Ukraini [Numismatics. History of monetary circulation and monetary affairs in Ukraine]. 2nd Ed. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
- Spasskij, I. G., 1970, Russkaja monetnaja sistema. Istoriko-numizmaticheskij ocherk [Russian monetary system. Historical-numismatic essay]. Ed. 4. Leningrad: Avrora. [In Russian].
- VASJUKOV, A. I., 1993, Bumazhnye den'gi Rossii i SSSR [The paper money of Russia and USSR]. Politehnika. [In Russian].
- VEJSMAN L., 1905, Klad fal'shivyh monet. Kievskie Novosti. № 70. 25 marta (7 aprelia). Kiev, s. 6. [In Russian].

Підробка золотих монет в Україні у XIX – поч. XX ст.

Проблема підробки грошей у Російській імперії тривалий час перебувала поза полем зору науковців, в Україні відсутня єдина комплексна праця, присвячена вивченню цього питання. В часи Російської імперії в Україні підробка золотих монет набуває своїх особливостей та тенденцій. В цій статті введено в науковий обіг матеріали карних справ державних історичних архівів, замітки газет та музейні предмети, що мають відношення до фальсифікації золотих монет в Україні. У XVIII столітті золоті монети були мало відомі населенню, тому випадків фальсифікації в матеріалах історичних джерел нам невідомо. В цей час поширення набуває підроблена іноземна золота монета. Традиційним злочином було обпилювання золотих та срібних монет по кружку, що також зафіксовано в досліджуваному періоді. У кінці XVIII та у першій половині XIX століття через малу чисельність російських золотих монет фальшивомонетниками в якості зразка використовуються іноземні голландські дукати та османські махмудії. Підробка золотих російських монет відома з середини XIX століття. Фальшиві пів-імперіали відомі в знахідках України, хоча аналіз джерел вказує на потенційне завезення їх із балтійських губерній, де вони імовірно виготовлялись.

Із введенням у Російській імперії золотого стандарту, нові монети стрімко набувають популярності. Широке використання нових золотих монет призводить до фальсифікації практично всього їх номінального ряду. Не стала винятком і найбільш рідкісна золота монета номіналом 7 рублів 50 копійок, що карбувалась лише у 1897 році, підробка якої була виявлена в Житомирі. Підробки золотих монет потрапляли до українських губерній також із сусідніх регіонів, як у 1911 році виявлено факт завезення з метою збуту фальшивих імперіалів із Нахичевані.

Докорінно змінила засади грошового обігу в Україні Перша Світова війна. Величезні втрати та криза в імперії призвела до «монетного голоду», використання грошових замінників та спекуляцій із дрібними монетами. Золоті обігові монети цілеспрямовано вилучають у населення, обмінюючи на паперові грошові знаки. Ми припускаємо, що відомі на сьогоднішній день зразки тогочасних підробок монет для збитку грошового обігу могли бути виготовленими під час фінансової кризи часів Першої Світової війни.

Ключові слова: Російська імперія, фальшивомонетництво, червінець, імперіал, фотокартка, Балтія.

Boiko-Gagarin Andrii, Candidate of Historical Sciences, National museum of Ukrainian history.

Бойко-Гагарін Андрій, кандидат історичних наук, Національний музей історії України.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4610-3665>

Received: 14-06-2020

Advance Access Published: October, 2020